

Fayziyeva Gulzoda Ulugbekovna

*O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti
Magistratura bosqichi "Psixologiya" yo'nalishi talabasi*

OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI VA IJTIMOY TARMOQLAR BEQAROR PSIXO-EMOTSIONAL HOLATGA TA'SIR QILUVCHI ASOSIY OMILLAR SIFATIDA

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy axborot tahdidlari sharoitida talaba yoshlarining axborot va psixologik xavfsizligini ta'minlashning psixologik jihatlarini o'rganish bo'yicha usullar va yondashuvlar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: axborot-psixologik xavfsizlik, axborot-psixologik tahdidlar, manipulyatsiya texnikasi, psixologik bosim, dezinformatsiya, kiberbulling, kiberxavfsizlik, psixo-emotsional holat.

Аннотация: В статье рассмотрены методы и подходы к изучению психологических аспектов обеспечения информационной и психологической безопасности студенческой молодежи в условиях современных информационных угроз.

Ключевые слова: информационно-психологическая безопасность, информационно-психологические угрозы, техники манипуляции, психологическое давление, дезинформация, кибербуллинг, кибербезопасность, психоэмоциональное состояние.

Abstract: The article discusses methods and approaches to the study of psychological aspects of ensuring information and psychological security of students in the context of modern information threats

Keywords: information and psychological security, information and psychological threats, manipulation techniques, psychological pressure, disinformation, cyberbullying, cybersecurity, psycho-emotional position.

Insonning hayotiy faoliyati tabiat bilan birgalikda, kishilik jamiyatining o'ziga xos axborot muhitida ro'y beradigan jarayondan iboratdir. Axborot sohasi esa o'ziga xos psixologik qonuniyatlar asosida rivojlanadi.

Jamiyat axborot sohasining birinchi xarakterli xususiyati shundaki, u inson (alohida insonlar, ayrim guruhlar, tashkilotlar, muayyan ijtimoiy institutlar va h.k) tomonidan doimiy ravishda va tez sur'atlarda kengayib boradi. Ayniqsa, keying vaqtlarda jamiyatning axborot sohasi jadal kengaymoqda, uning sur'atlari doimiy oshmoqda.

Jamiyat axborot sohasining ikkinchi xarakterli jihati voqelikni adekvat tasvirlaydigan va ba'zida uni buzib ko'rsatadigan informatsiyalar tashkil qiladi. Bularning barchasi insonlar o'zlarining siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy faoliyatlarida muayyan mo'ljallar olishlari tufayli ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan axborotlarga ehtiyojlarini faollashtiradi, ularni axborotlarning faol iste'molchisi, axborotkommunikatsion jarayonlarning ishtirokchisi bo'lishga undaydi. Jumladan, yoshlar ham bevosita axborotlarni iste'mol qiluvchi asosiy ob'yektlardan biri bo'lib qolmoqda. Axborotlarni to'g'ri qabul qilish, yoshlarda axborot madaniyatini shakllantirish va ularning ma'naviy ongini yuksaltirish borasida qator chora – tadbirlar amalga oshirish bugungi kun talablaridan biriga aylanmoqda[1].

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning tashabbuslari bilan axborot ushbu masalaga alohida urg'u berilgan: "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib

kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz" pozitsiyaga ega, chinakam vatanparvar insonlar sifatida tarbiyalash vazifasidir[2] deydi. Darhaqiqat, muhtaram Prezidentimiz ta'kidlaganlaridek, bugun dunyo shiddat bilan rivojlanmoqda, bir tomondan globallashtirish bo'lsa, ikkinchi tomondan axborotlar dunyosi inson ongini egallamoqda[3].

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi sharoitida axborot-psixologik xavfsizlik (APX), ayniqsa yoshlar muhitida alohida ahamiyatga ega. Psixikaning moslashuvchan imkoniyatlari va psixologik resurslar cheklangan, hamma ham inqirozli hayotiy vaziyatlarda va noaniqlik sharoitida konstruktiv harakat qila olmaydi, bu ruhiy va psixologik salomatlik uchun salbiy oqibatlariga, psixologik xavfsizlik va shaxsning farovonligining buzilishiga olib kelishi mumkin.

Yoshlar, jumladan talabalar, Internet foydalanuvchilarining eng faol guruhi xisoblanib, ular turli xil axborot-psixologik tahdidlarga qarshi zaiflik qiladi. Internet muhiti va ijtimoiy tarmoqlar nafaqat aloqa va o'rganish uchun platforma yaratadi, balki noto'g'ri ma'lumotlar va manipulyatsion kontentning tarqalishiga yordam beradi va psixologik ta'sir ko'rsatish uchun ishlatilishi mumkin, bu esa hissiy holatga, voqelikni idrok etishga va yoshlarning qadriyat yo'nalishlarini shakllantirishga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Dunyoqarashi faol shakllanayotgan va psixo-emotsional yetuklik jarayonida bo'lgan talabalar orasida axborot va psixologik xavfsizlikni ta'minlash muammosi ayniqsa dolzarbdir. Bunday sharoitda manipulyatsiya texnikasi, psixologik bosim va noto'g'ri ma'lumotlar ularning psixologik farovonligi va xatti-harakatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kiberbulling, ekstremistik g'oyalarni targ'ib qilish va yolg'on ma'lumot tarqatish kabi axborot tahdidlarining ta'siri yoshlarning psixo-emotsional holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, bu esa axborot va psixologik xavfsizlikni ta'minlash uchun chora-tadbirlar tizimini ishlab chiqishni talab qiladi. Oxirgi foydalanuvchi ko'pincha axborot tizimidagi eng "zaif bo'g'in" deb ataladi[4].

So'nggi paytlarda axborot xavfsizligi sohasidagi tendentsiyani eng yaxshi ko'rsatib turgan ibora quyidagicha: "Faqat havaskorlarga mashinalarga hujum qilishadi, mutaxassislar esa odamlarni nishonga olishadi"[5,802-b]. Turli xil foydalanuvchilar bir xil ogohlantirishlarga turlicha munosabatda bo'lishadi shuning uchun, bu farqlarning sabablarini va nima uchun ba'zi foydalanuvchilar boshqalarga qaraganda ko'proq xavf ostida bo'lishi mumkinligini aniqlash ularni himoya qilishda katta omil hisoblanadi. Oliy ta'lim tizimida shaxsning psixologik xavfsizligi kam o'rganilgan muammodir, shuning uchun ushbu kontseptsiyani tushunishga, uning muhim tarkibiy qismlarini aniqlashga bo'lgan har qanday urinish gumanistik yo'nalish yo'lida ta'lim jarayonining rivojlanishiga yordam beradi.

Umuman olganda, butun dunyo olimlari axborot (postindustrial) jamiyat bilan bog'liq ikkita asosiy tezisga amal qilishadi:

- har qanday texnologik o'zgarishlar inson va jamiyat tomonidan adekvat javobni talab qiladi;
- ma'lumotlar hajmining to'planishi sub'yekt tomonidan ularning semantik talqiniga yuqori talablarni qo'yadi va bu, o'z navbatida, uning psixologiyasining o'zgarishi va uni yangi tarkib bilan to'ldirish bilan bog'liq bo'ladi.

Talaba yoshlarining axborot-psixologik xavfsizligini ta'minlash muammosi psixologiya, pedagogika va axborot texnologiyalari bo'g'inlarida, ilmiy doiralarda faol muhokama qilinmoqda. Ko'pgina tadqiqotlar axborot ta'siri bilan bog'liq tahdid va xavflarni aniqlashga, shuningdek, axborot jamiyati sharoitida yoshlarni himoya qilish usullari va yondashuvlarini ishlab chiqishga bag'ishlangan.

Psixologiyada dezinformatsiya fenomeni, ongni manipulyatsiya qilish, kiberbulling va ularning talabalarning psixo-emotsional holatiga ta'sirini o'rganishga alohida e'tibor beriladi. Masalan, Belinskaya, Tixomandritskaya, Meerson [6,7,8] asarlari axborotning shaxsga ta'sirining psixologik mexanizmlarini ochib beradi va axborot-psixologik tahdidlarning oldini olish choralari ishlab chiqish zarurligiga e'tibor qaratadi.

Xavfsizlik bo'yicha tadqiqotlar ko'pincha kiberxavfsizlik kabi himoya qilishning texnik jihatlariga e'tibor qaratadi, ammo psixologik xavfsizlik masalalari, ayniqsa yoshlar orasida, unchalik chuqur o'rganilmagan. Romanova va Pushkareva [9] ma'lumotlariga ko'ra, raqamli texnologiyalarning rivojlanishiga qaramay, buzg'unchi ma'lumotlarning yoshlarga ta'siri kam baholanib, o'rganish uchun yangi istiqbollarni ochib beradi.

Shuningdek, salbiy axborot ta'siridan himoya qilishning asosiy omillaridan biri sifatida yoshlarda axborot savodxonligi va tanqidiy fikrlashni shakllantirish usullarini ishlab chiqishga

qaratilgan tadqiqotlar mavjud. Biroq, aksariyat ishlar axborot xavfsizligining umumiy choralariga e'tibor qaratadi, talabalar auditoriyasiga tegishli o'ziga xos jihatlar esa chuqurroq o'rganishni talab qiladi.

Shunday qilib, ko'plab ishlarning mavjudligiga qaramay, axborot ta'siri sharoitida yoshlarni psixologik himoya qilish sohasi hali yetarlicha e'tiborga olinmadi, bu esa ushbu mavzuni dolzarb va kerakli mavzuga aylantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Мирзиёев Ш.М.Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. "Ўзбекистон".Т., 2016. – Б.16.
2. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга кураамиз. "Ўзбекистон". Т.,2017. – Б.116.
3. XOLLIYEV A. U. MILLIY GWARDIYA HARBIY XIZMATCHILARIGA MEDIAMAKONDAGI AXBOROTLAR TA'SIRI VA ULARNING SALBIY OQIBATLARI magistrlik dissertatsiyasi Toshkent -2023
4. Glaspie H. W., Karwowski W. Human factors in information security culture: a literature review //Advances in Human Factors in Cybersecurity. 2018. Springer International Publishing. P. 269–280.
5. Bullee J.-W., Junger M. How effective are social engineering interventions? A meta-analysis //Information and Computer Security.2020. Vol. 28. N 5. P. 801–830.
6. Белинская Е.П. Личностные и социально-психологические ресурсы совладания юношества с трудными жизненными ситуациями в современном цифровом обществе. 7.Вестник РГГУ. Серия: Психология. Педагогика. Образование, издательство РГГУ (М.), 2023, № 4, с. 16-31
4. Социальная психология : хрестоматия / сост. Е.П. Белинская, О.А. Тихомандрицкая. — 2-е изд., испр. и доп. — Москва : Аспект Пресс, 2012. — 456 с. - Текст : электронный. - URL: <https://znanium.com/catalog/product/1039491>
7. - Дата обращения: 08.10.2024.
8. Меерсон, А.-Л. С. Формирование информационно-психологической устойчивости к социокультурным угрозам у студентов вуза. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата психологических наук. Санкт – Петербург, 2023.
9. Романова, А. В., Пушкарева, О. И. Информационная безопасность и психологическое благополучие молодежи. Информационная безопасность регионов России, 2020, №1(39), с. 55-60.